

HRVATSKOGLAGOLJSKI MISAL IZ GODINE 1402.

U posljednje dvije godine prikazana su slavističkim naučnim rukopovima dva prije nepoznata ili manje poznata hrvatskoglagoljska rukopisna kodeksa i jedna inkunabula. Prvi sadrži psaltir, neke dijelove misala i brevijara i nekoliko strana nabožnoga štiva i nalazi se u *Bibliothèque Nationale de Paris* (u Parizu, c. slave 73). Iscrpní prikaz o ovom zborniku dao je M. Tadin (*Recueil glagolitique croate de 1375*) u časopisu *Revue des études slaves* 31 (1954), str. 21—32. — Drugi je glagoljski brevijar iz godine 1465. što se nalazi u *Vatikanskoj biblioteci (slavo 19)* a opisao ga je M. Japundžić u *Radovima Staroslavenskog instituta* knj. 2 (1955), str. 155—191. — Glagoljsku inkunabulu iz godine 1491. obradili su talijanski slavisti A. Cronia i L. Cini (*Rivalutazione di una scoperta di Emilio Teza: »L'editio princeps« dei breviari glagolitici* u *Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti CXIII* (1954—1955), str. 71—117). Brevijar se danas nalazi u mletačkoj biblioteci *Marciani (Inc. 1235)*. Recenziju o toj radnji dao je Vj. Štefanić u *Slovu* 4—5 (1955), str. 108—111.

Ovdje ću iznijeti kratku povijest još jednog gotovo nepoznatog glagoljskog rukopisnog misala, koji je nedavno ponovno otkriven. Radi se o glagoljskom misalu iz godine 1402., kojemu se još krajem XVIII. stoljeća bio zameo trag. Prvu vijest, po kojoj znamo, da je uopće postojao, dao je M. Karaman u svojem djelu *Considerazioni su l' identità della lingua letterale Slava* god. 1753. (na str. 112, v. o tome m. o. u Cronie, *Slavist. revija* V—VII, str. 99—109).¹ Karaman ondje između vatikanskih glagolitika opisuje također taj misal iz godine 1402. kao t r e ć i misal, koji da se ondje nalazi: »Il terzo Messale fu scritto nell' anno 1402 — per commissione del Sacerdote Lupo nepote dell' Abbate di Koprive. Nell' anno 1440. divenne di F. Pietro del Terzo Ordine di s. Francesco, il quale stava a S. Croce e nel 1627 apparteneva alla chiesa di s. Gjio di Zara del medesimo Terzo Ordine, come raccogliessi dalle due iscrizioni apposte sulla prima e seconda tavola del Messale.« Nastojanjam Staroslavenskog instituta u Zagrebu uspjelo je prošle godine utvrditi, da se ovaj misal nalazi u *Državnoj biblioteci* u Berlinu (*Ms. Ham. 444*). Institut je pribavio njegov snimak (na mikrofilmu), i na osnovi toga snimka može se pratiti njegova prošlost od postanka do dolaska u Rim i, konačno, u Berlin.

Kratku povijest i vrijeme postanka ovoga rukopisa zabilježio je sâm njegov pisar na str. 119^r riječima: *Vъ ime Is(u)h(r'sto)vo am(e)nbъ . lět' g(ospo)dnihbъ . č . u . b . (= 1402) ê umaleni Bar'tolbъ komu e zemla m(a)ti grob' hiža . bogatastvo grisi . pisah' sie kn(i)gi dobru mužu p(o)pu Vl'ku sinov'cu g(ospo)dina Vit'ka op(a)ta kopriivskoga vъ vr(i)me g(ospo)dina i o(t'ca) v' d(u)hovnomъ g(ospo)d(i)na Bonifaciê p(a)pe . e . (= 6) ga . i v vr(i)me Žig'mun'da kr'la ugr'skoga i v vr(i)me g(ospo)de kr'bav'ske Budi-*

¹ *Slav. rev.* V—VII, str. 105. Sličnu vijest o rukopisu s ubikacijom mjesta Koprive daje, prema našim historicima, također J. Assemani u 4. knjizi svojih *Kalendarie ecclesiae universae* (Rim 1755, str. 425). Spominje ga također M. Savić (v. *Starine* 35 (1916), str. 406) i L. Jelić, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, Krk 1906, str. 3. Ispor. i *RicSl.* IV (1955—1956), str. 238—239.

s'lavić' i P(a)vlović'. I si više r(e)čeni Vl'k₆ p(o)pb po s'vitu i nauci svoga strica g(ospo)d(i)na Vit'ka op(a)ta plati te kniže .i. i .e. (= 16) zl(a)tih₆ vred'no i pravo k(a)ko mužb dobrb i više cine poč'ten' darb . Zato pro-simo v(a)s₆ služiteli H(r'sto)vi molite B(og)a za onih' ki su učinili ko pre-poručen'e v' te kn(i)ge kim' bl(a)gom' . a mene za niko omr'šen'e ne kl'nite prez' koga ni zane ne pisah₆ D(u)h₆ S(ve)ti na ruka grěš'niča . Više r(e)čeni Vl'k₆ imiše tada ot' popov's'tvi . g. (= 4) l(ě)ta . — Odatle se vidi, da je rukopis pisao svjetovni pisar od zanata, koji sâm spominje svoje ime (kao i u *memento vivorum*) i veseli se pravednoj nagradi, koju je dobio od popa Vuka, sinovca opata koprievskoga.

Poznato je, da se rijeka Zrmanja nekoć zvala Kopriva, i da je na njoj bio znameniti benediktinski samostan sv. Jurja. U starim ispravama često se spominje *abbas s. Georgii de Copriva*.² F. Bulić tvrdi, da se taj samostan nalazio na današnjem obrovačkom grobištu, gdje mu se i danas vide ostaci, a narod onaj položaj, po svjedočanstvu Klarićevu, i danas općenito zove Manastirina.³

Prema kolofonu ne može se zaključiti, gdje je pop Vuk živio, ali može se nagađati, da je to bilo na području između Obrovca, Nina, Zadra i Benkovca. Na to upućuje i ime *Karin* u bilješci iz god. 1440. na str. 120^v, gdje se spominje, kako *edna uboga v'dovica imenem₆ Marica priporuči va te s(ve)te molitve svoju d(u)šu i svoga sina Karina i svoje k'ćere* i t. d. Bilješka završava riječima *a to su kniže fra Petra fratra tretoga reda s(veta)go Frančiška ki staše u s(veta)go Kr(i)ža*.

Ostojić među dvojbene samostane sjevernoga primorja ubraja i benediktinski samostan sv. Jurja u Karinu (o. c. str. 43. i 114.), koji se nalazio prema moru blizu Miodragove gradine, a Fabijanić (*Storia* II, 313) piše, da je karinski franjevački samostan bio god. 1429. sagrađen na ruševinama prijašnjega benediktinskoga samostana. Rječnik JAKad. ima zabilježeno i muško ime *Karin* s potvrđama iz XV. vijeka (*fratar Karin*, Mon. croat. 73/1444), *Karin sin Veselkov*, ib. 69, 1447), a VI. Mažuranić (*Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, str. 489) zaključuje odatle, da će to biti neko kršćansko ime, jer su ga i redovnici nosili. Lako je odatle pretpostaviti, da se to ime moglo davati i nekom mjestu i njegovoj okolini.

Godine 1440. knjiga se uvezivala. Može biti, da je te godine rukopis došao u posjed trećoredaca, pa su ga htjeli renovirati. Vjerojatno su tom prilikom umetnuli također listove od 119^v do 128^r za dodatke i potrebe bogoslužja njihova reda. Ovi su listovi umetnuti između svršetka *Proprija de tempore* i *Ord. missae*. Neke su strane gotovo prazne, tek s jednom ili sa dvije bilješke, sa 12 redaka mrtvačke sekvencije *Dies irae* ili sa po kojim retkom iz psalama. Inače, između 121^r i 128^r nalaze se drugom rukom (ali jednako lijepim rukopisom) ispisane neke votivne mise, molitve na pričešćenje i rubrike. Važna je za ubikaciju rukopisa misa *s(veta)go Semiona ki e v' Zadri* (str. 125^v—126^v). U kalendaru je svetkovanje toga dana zabilježeno na 4. II. kao *duplex*, a to je upravo dan, kada

² Isp. I. Ostojić, *Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju*, Split 1941, str. 25. i tamo navedenu literaturu.

³ Ispor. i Klarić, *Sv. Benedikt i njegovo djelo*, Hvar br. 3—4, str. 184.

se ovaj blagdan slavio na Istoku. No pored toga sv. Simeon je drugi zaštitnik grada Zadra, a i trećoreci su ga napose slavili, jer su oni prvi primili njegove moći u crkvu sv. Ivana u Zadru. Prema navedenoj bilješci, našim su se misalom služili trećoreci, koji su od svoga početka (u XIII. v.) u Zadru do danas očuvali staroslavenski jezik u bogoslužju,⁴ a i fra Petar, koji se spominje u bilješci iz god. 1440., bio je trećoredac. Pitanje je međutim, gdje se nalazila crkva ili samostan sv. Križa, jer nijedan njihov samostan ili crkva ne nose to ime. U Zadru je postojala bratovština *in Coena Domini* (Četrdeset ura), koja je imala crkvu sv. Silvestra, koja se, prema *Bianchiju* (Zara cristiana I (1877), str. 428), imala zvati *anche di S. Croce*. Kada je zbog opasnosti od Turaka god. 1537. porušena crkva sv. Ivana, redovnici su se premjestili u grad i počeli god. 1541. pokraj crkve sv. Silvestra graditi samostan.⁵ Nije isključeno, da su trećoreci i prije ovoga premještanja u grad vršili neke dušobrižničke dužnosti u crkvi sv. Silvestra odn. sv. Križa.

Na istoj strani (120^v) nalazi se još jedna vrlo sitnim pismenima pisana bilješka iz godine 1457. Važna je zbog godine i zbog imena pisara (*V ime B(o)žie amen' lēt B(o)žih .č. i .u. i .l. i .ž. (= 1457) tada tečaše a to e pisal' Martin' pisac' sin Radoê s...*), koji bi se možda mogao identificirati s gvardijanom Martinom Novakom Zadraniom u Kopru (od 1467—1494).⁶

Na kraju rukopisa nalaze se još dvije bilješke. Prva je iz godine 1521. i nema važnosti za povijest misala: *V ime B(o)že amen' let' B(o)žih' .č. i .f. i .i. a. (= 1521) miseca marča na .d. (= 5) kada sie pisah' ê nevol'ni popp Mikula Žubrić tad imih mnogu tugu cić nevol'nih gubavac.*

Posljednja bilješka govori o borbi s Turcima, i pisac se veseli pobjedi kršćana malo drastičnom usporedbom: *To pisa fra Luka Mikulić u Zadru pri svetomu I(vanu) miseca luna na dni .v. (= 3) .č.h.i.ž. (= 1627) tada se biaše voiska naša i turska i naši budi blagoslovljeni davahu nimi po tikvi kako prascem.* Taj je zapis napisan gotovo neposredno pred prijenos toga rukopisa u Rim. Naime, zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadoro bio je sabrao nekoliko misala i brevijara iz raznih primorskih biskupija i poslao ih te iste god. 1627. kongregaciji De Propaganda Fide, da bi poslužili za redigiranje novih glagoljskih izdanja.⁷

Pisac Luka naznačio je i svoj boravak kod sv. Ivana u Zadru, dakle u samostanu, koji je bio sjedište njihova poglavara. Odavle su franjevci slali redovnike u razne svoje samostane kao gvardijane. Tako se i jedan Luka Šibenčanin nalazi zabilježen kao gvardijan trećoredaca u Kopru god. 1606—1609, i on bi po vremenu i po porijeklu mogao biti identičan sa spomenutim fra Lukom Mikulićem.

Ovako je tekla povijest ovoga misala od god. 1402., kada je napisan, do god. 1627., kada je prenesen u Rim, gdje se nalazio do vremena Kara-

⁴ St. Ivančić, *Poraba glagoljice kod redovnika III Reda sv. Franje, Zadar 1887.*

⁵ Isti, *Povjestne crte o samostanskom III Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, Zadar 1910, str. 44.*

⁶ Vj. Štefanić, *Glagoljaši u Kopru god. 1467—1806, Starine knj. 46, str 228.*

⁷ Ispor. *Croatia sacra 4* (1934), str. 143—174 (pisma br. 21, 24, 26, 27).

manova, Assemanijeva i Sovićeva. Otada nije se više znalo za nj, osim da je jednom postojao. Danas znamo, da je taj misal bio god. 1808. u Londonu. Te godine⁸ napisao je orijentalist Caperan na francuskom jeziku kratku analizu njegova sadržaja, jezika i pisma, i ona se nalazi zabilježena na početku misala. Kako slavističke nauke u ono vrijeme još nije bilo, nije ni on mogao o ovom kodeksu iznijeti ništa osim sadržaja. Kada je misal došao u Berlin, tko ga je prenio i kako, zasada se još ne zna.

Ovaj iako oskudni historijat ipak potvrđuje nešto, što je za nas važno, a to je: da se u Zadru i u njegovu zaleđu u ono vrijeme glagoljalo. Pravičnost i ljepota pisma u rukopisu kao i njegova iluminacija odaju odlične pisare i slikarske majstore, koji su tada pisali i ukrašavali glagoljske rukopise. Ime Vitka, opata koprievskoga, i tolika imena drugih trećoredaca u rukopisu svjedoče, da su oni također bili inicijatori i širitelji liturgijskih knjiga pisanih glagoljicom. Potanja analiza i ovoga rukopisa (koju ću dati u Radovima St. inst.) i drugih knjiga pokazat će, da su benediktinci dali prve predložke glagoljskih misala, iz kojih je zatim daljim prepisivanjem izrasla čitava zadarska škola hrvatskih glagoljskih rukopisnih misala.

Marija Pantelić